

УДК 111.32:17.021.2

Смірнова В. О.

Кандидат педагогічних наук, викладач кафедри політології, соціології і соціальної роботи Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

УПРАВЛІНСЬКО-ДІЯЛЬНІСНІ СКЛАДОВІ ДИСКУРСУ ПРИКЛАДНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВОЛІ ТА ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ

Представлене авторське обґрунтування основних напрямів висвітлення управлінсько-діяльнісних складових у дискурсі прикладної реалізації політичної волі та волевиявлення. Запропоновано розглянути означену проблематику крізь призму аналізу політичної влади, політичного вибору, політичної відповідальності, політичної активності, громадянського суспільства та культури громадянськості.

Ключові слова: політична воля, волевиявлення, політична влада, політична відповідальність, політичний вибір, політична активність, громадянське суспільство, культура громадянськості.

Проблема дослідження волевиявлення на перший погляд є надзвичайно розробленою у масиві соціально-гуманітарного знання загалом (а не тільки політичної науки), з одного боку, та досить одномірною, простою для вивчення, з іншого боку. Втім, нині, за умов надзвичайно динамічних політичних трансформацій, які спостерігаються як в різних регіонах світу, так і в сучасній Україні, вказана проблематика набуває особливого значення й актуальності. Адже волевиявлення у політиці — це не лише голосування громадян на виборах, це складний соціополітичний феномен, безпосередньо чи опосередковано пов'язаний з не менш складними явищами політичного життя.

Метою даної розвідки є авторське обґрунтування основних напрямів висвітлення управлінсько-діяльнісних складових у дискурсі прикладної реалізації політичної волі та волевиявлення.

Джерельною базою представленої статті стали дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені кратологічній проблематиці, вивченню теорій демократії та громадянського суспільства, висвітленню питань у царині політичної антропології. Окрему увагу, на нашу думку,

варто звернути на роботи вітчизняної дослідниці С. Бульбенюк [1; 2], в яких проаналізовано вектори трансформації владно-управлінського дискурсу в останні десятиріччя та труднощі становлення громадянського суспільства в Україні. Вказані роботи дали поштовх для окреслення нового напрямку розгляду проблематики політичної волі та волевиявлення. Оформленню авторської позиції з означеної проблематики сприяли монографічні праці «Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі» (В. Торяник, П. Макушев) [3], «Адаптація особистості в системі політичних відносин (теоретико-методологічний аналіз)» (О. Карпак) [4], «Різновиди партисипаторної демократії і демократичної теорії» (Д. Вольфе) [5], «Громадянське суспільство і держава» (П. Кузьмін та ін.) [6], «Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики» (М. Михальченко та ін.) [7], а також розвідка В. Шевченка «Вибір влади і відчуження влади» [8].

Питання реалізації політичної волі, здійснення волевиявлення може розглядатися, виходячи принаймні з декількох дослідницьких позицій. Одна з найбільш дискусійних — висвітлення проблематики забезпечення волевиявлення крізь призму концепту свободи політичного вибору. Діяльність акторів у царині політики найчастіше стикається з низкою викликів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Напевно, найскладніший виклик — дилема необхідності здійснення вибору, основою якого завжди виступає акт політичної волі соціального актора, а наслідком — його політична відповідальність. Таким чином, дискурс реалізації політичної волі варто, на наш погляд, висвітлювати за допомогою таких понять як: «політична влада», «політичний вибір», «свобода вибору», «волевиявлення», «політична відповідальність», «політична активність», «громадянське суспільство», «культура громадянськості».

Так, в основі здобуття, реалізації й утримання політичної та/або державної влади завжди є вибір — індивідуальний чи колективний, усвідомлений чи спонтанний, вільний чи вимушений. Як зауважує вітчизняна дослідниця С. Бульбенюк «категорію «влада» у представленому контексті варто розглядати в її тлумаченні як «policy», тобто в розумінні управлінського дискурсу, стратегії діяльності і програми конкретних заходів. При цьому окрема увага має бути зосереджена саме на питаннях розробки, прийняття та реалізації політико-управлінських рішень, впливу на зазначені процеси і процедури суб'єктів (носіїв, акторів) влади як державної, так і політичної та соціальної» [1, с. 66–67]. Отже, дискурс владного вибору (інакше кажучи, вибору, який реалізує

політична та/або державна влада) у концепті дослідження політичної волі загалом та волевиявлення зокрема слід конкретизувати, на нашу думку, через дослідження управлінсько-діяльнісних її складових.

Управлінсько-діяльнісні складові політичної волі і волевиявлення цілком коректно, на переконання автора, характеризувати як «техніку влади», в якій важливими елементами є і процедурно-методична царина, і питання співвідношення форми та змісту, й теоретико-методологічне обґрунтування. Відтак, звернемося до останнього елемента як базисного. «Влада, на відміну від здобуття влади, в соціокультурному контексті є передусім раціональна символіко-інформативна діяльність, що усталює порядок вибору людьми засобів виробництва і життєзабезпечення, правил спілкування, норм відносин у суспільстві та з довкіллям тощо», — пояснює свою позицію український науковець В. Шевченко, висвітлюючи проблематику дихотомії вибору влади і відчуження влади в однойменній статті [8, с. 47]. Іншими словами, у контексті представленої у цій статті проблематики, політичну владу варто тлумачити як розмаїття виборчих (у широкому, а не у вузько електоральному сенсі — В. С.) процесів, процедур, технологій та дій соціальних акторів у царині політики. Методологічна перевага названого підходу полягає в тому, що він передбачає всеохоплюючий погляд на питання владного вибору, коли політична та/або державна влада (її суб'єкти, носії, актори) розглядається не тільки як суб'єкт, активне начало політичних перетворень, пов'язаних з процесами волевиявлення, але й в якості їх об'єкта — реального чи символічного.

Власне, квінтесенція політичного волевиявлення — електоральний процес — це дуже часто вибір громадянами не тільки і не стільки конкретних політиків або конкретних політичних програм, скільки політичних символів, а в найгіршому варіанті — симулякрів. В такому разі відчутною є загроза перетворення політичного волевиявлення на своєрідну лотерею, адже результат вибору символу/симулякру стає відомим значно пізніше, коли виборці можуть об'єктивно оцінити, чи справедливі їх очікування хоча б частково. За цих умов, як влучно зазначає В. Шевченко, сама цінність вільних виборів перетворюється на самооману, що призводить до відчуження між виборцями та владою. З одного боку, виборці, голосуючи за символи/симулякри, прагнуть обрати радше універсально-компетентну владу, а не реальних людей. З іншого боку, предмет вибору громадян — кандидатів та їх програми, неможливо привласнити виборцями, але самі кандидати фактично привласнюють своїх виборців, відчужуючи волю громадян в обмін на обіцянки,

тому що немає і не може бути критеріїв встановлення правдивості передвиборчих обіцянок [8, с. 47]. Таким чином, дискурс політичного волевиявлення в його прикладному аспекті має надзвичайно важливе значення і пов'язаний насамперед з проблематикою політичної відповідальності.

Поняття «політична відповідальність» є, нашу думку, одним з найбільш дискусійних у політичній науці. Адже політична відповідальність — це не лише безпосередня відповідальність (юридично-правова, соціальна, політико-управлінська) соціально-політичних акторів і суб'єктів за свої дії або бездіяльність, це також складний соціополітичний і соціокультурний феномен; її можна розглядати у тому числі й як один з суттєвих критеріїв «зрілості» політичної системи тієї чи іншої країни, ступеня її реальної демократичності, наявності або відсутності політичної волі вищого порядку у ключових суб'єктів політики. Проте політична відповідальність водночас — це поняття, яке має характеризувати «політичну якість» не тільки базових політичних інститутів і суб'єктів певної держави, але й таку якість громадян-виборців та громадянського суспільства. Отже, політична відповідальність означає і наявність політичної волі з боку істеблішменту та його готовність звітувати за свої політико-управлінські рішення, і розуміння самими громадянами власної відповідальності за здійснений політичний вибір.

Авторитетні українські дослідники В. Торяник та П. Макушев пропонують розглядати політичну відповідальність на перетині політики й етики та в її триєдності: як відповідальність за сприйнятливість до викликів часу і викликів суспільства, як відповідальність за прийняті рішення й як відповідальність за сам політичний дискурс. При цьому вчені підкреслюють: «Політичну відповідальність треба відрізнити від відповідальності політиків. Політичну відповідальність можуть нести не лише окремі політичні актори, але й суспільство, певні суспільні групи і верстви...» [3, с. 51]. Відтак, політична відповідальність — це комплексний феномен, який зачіпає специфіку політичної діяльності, волевиявлення та прийняття рішень як індивідуальних, так і колективних акторів. До того ж, політична відповідальність дуже часто є об'єктивним індикатором професійного рівня суб'єктів політики (правлячого класу, істеблішменту, політичної еліти), а також показником затребуваності у суспільстві політичної волі у цих суб'єктів політики. Власне ставлення суспільства (громадськості) до розуміння змісту політичної відповідальності і визначення в її структурі місця та значення політичної волі суб'єктів політики виявляє зазвичай еволюцію від її

розуміння як суто індивідуального, персоніфікованого явища до більш складного соціополітичного феномену. В. Торяник та П. Макушев зауважують: «Імператив відповідальної поведінки приходить до людини не тільки ззовні, але й виробляється у ній самій, створюючи ряд стійких стереотипів: свідомість боргу, честі, гідності й провини» [3, с. 123]. Таким чином, невід'ємною (а в ідеалі — обов'язковою — В. С.) складовою політичної відповідальності є наявність у соціального актора, політичного суб'єкта політичної волі, що спирається на певну систему морально-етичних принципів і норм.

Політична воля і політична відповідальність є нерозривно пов'язаними ще й тому, що обидва ці соціополітичні феномени вказують на активність соціальних акторів і політичних суб'єктів різних рівнів — особистостей, соціальних груп і верств, суспільства, політичних інститутів й організацій. І політична воля, і політична відповідальність вказують на такі характеристики суб'єктів політики, як: високий рівень свідомості і самосвідомості, ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість. За словами знаного фахівця у царині політичної психології, професора О. Шестопал, на індивідуальному, персоніфікованому рівні людина дуже часто приймає рішення брати активну участь у політиці, аби стати частиною соціальної спільності, осмислити почуття спільності та позбутися самотності, відчуті свої сили і здібності впливати на перебіг соціальних та політичних процесів. Названі потреби, як пише російська дослідниця, обумовлюють політичні настанови — активне, дійове ставлення індивіда до різних політичних інститутів, політичних проблем, подій тощо [9, с. 10].

До цього, на наш погляд, варто додати ще також такі важливі соціо-психологічні характеристики, які не можуть не впливати на реалізацію волевиявлення індивіда в тих чи інших політичних ситуаціях в електоральній та неелекторальній площинах, як переконання у можливість власними зусиллями покращити політичну систему, сприяти активізації її модернізації, бажання і вміння мотивувати інших на політично активну діяльність. Крім того, за влучним спостереженням вітчизняного науковця О. Карпяка, «Особистість у політиці, адаптуючись до правових й інших норм, починає будувати власні відносини за принципом індивідуальної й колективної зацікавленості» [4, с. 116]. Отож, можна вивести таку формулу «Політична воля + політична відповідальність = усвідомлена політична активність (особистісна мотивація + політичні настанови + індивідуальна й колективна зацікавленість та/або політичні інтереси)».

Представлена формула в її прикладному втіленні за умов функціонування демократичного політичного режиму найбільш оптимально реалізується у практиках культури громадянськості. Адже громадянськість — це не лише особливий політико-правовий зв'язок індивіда і держави, що накладає на них взаємні особливі обов'язки та визначається оформленим і загально визнаним колом прав та свобод, але й обізнаність (зрозуміло, перш за все з боку громадян) про свої права й обов'язки та політична воля щодо їх активного захисту і відстоювання в разі будь-яких посягань.

Власне витоки ідеї (або ідеології) культури громадянськості ми можемо побачити в Арістотеля в його славетній «Політиці». «Те, що людина є істота політична більшою мірою, ніж бджоли і всякого роду стадні тварини...», — писав великий мислитель, обґрунтовуючи свою позицію про політичну (суспільну) природу людини, а значить — про її можливості і навіть обов'язок брати участь у вирішенні суспільно значимих проблем заради загального блага і справедливості [10, с. 18]. Нині ж розуміння громадянськості як особливого політичного феномену, безумовно, зазнало змін під впливом трансформації як самого поняття «політика», так й її цінностей та ідеальних типів «демократія», «громадянин», «політична участь», «політична діяльність» тощо. Знані російські політологи О. Демидов та А. Федосєєв сформулювали наступне визначення громадянськості: «Громадянськість — готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав й обов'язків; антипод — аполітичність, абсентеїзм, соціально-політична індиферентність та синонім — соціально-політична активність, патріотизм» [11, с. 122]. Ключовим, з огляду на досліджувану проблематику, є поняття усвідомленої готовності людини брати участь у політичному житті, що вказує на вольовий потенціал особистості, без якого такої готовності бути не може. Зрозуміло, така готовність не завжди зумовлюється вродженими особливостями психологічного складу індивіда, найчастіше її становлення і поширення у тому чи іншому суспільстві — це результат колективних зусиль різних соціальних і політичних суб'єктів, можливо і кількох поколінь, внаслідок чого у критичної маси громадян формується відчуття необхідності власної причетності до прийняття політико-управлінських рішень на різних рівнях функціонування органів державної влади.

Культура громадянськості є підґрунтям для розвитку демократії участі, різноманітні концепції якої в останні десятиріччя входять

до авангарду політологічних досліджень (скажімо, це і теорії партисипаторної демократії, і концепції е-врядування й електронної демократії, і концепції нових соціальних рухів). Відповідно до вказаних політологічних напрямів, громадянин — не тільки і стільки соціальна роль і політико-правовий статус особистості, але й сутність сучасної людини, без якої вона не може повноцінно існувати в інформаційному суспільстві. Прикладом, один з найбільш авторитетних теоретиків партисипаторної демократії (в авторському тлумаченні — індивідуалістична демократія — В. С.) американський науковець Б. Барбер вважає, що політична участь є імперативом, бо виключно вона формує спільні інтереси і загальну волю, а також колективну дію, що у єдності неминуче призводять до легітимності політики [5]. Відтак, можна дійти висновку, що партисипаторна демократія не лише сама є результатом наявності політичної волі у громадян і найширших можливостей їхнього волевиявлення позаелекторального характеру, але й обумовлює формування загальної політичної волі в інформаційному суспільстві.

Ідеологія «політичного індивідуалізму» або «активного громадянства» є однією з демократичних ідеологій постсучасності, вона базується на визнанні пріоритетної ролі нових соціальних рухів (НСР) як дієвих й ефективних соціально-політичних акторів низового і середнього рівня. Ідеологія «політичного індивідуалізму» або «активного громадянства» змінює базові підходи до розуміння деяких ключових понять політології. Так, за словами італійської дослідниці С. Равазі: «Політичний індивідуалізм при такому баченні виступає не синонімом егоїзму, установки на задоволення суто особистого інтересу, але як поняття, спираючись на котре, можна регулювати і стимулювати включення громадян у царину вироблення рішень» [12, с. 44–45].

Отже, починає формуватися й якісно новий погляд на свободу вибору як важливу складову волевиявлення і політичної участі. Свобода вибору стає усвідомленою і відповідальною діяльністю індивіда. Причому, свобода вибору за таких умов є, окрім того, й усвідомленням своїх обов'язків перед іншими громадянами та суспільством. Виходячи з такої парадигми свободи вибору, дослідники зазвичай визначають чотири засадничі принципи взаємодії органів державної влади і громадянського суспільства, які є основою, у тому числі культури громадянськості. По-перше, принцип соціального партнерства — налагодження конструктивної взаємодії держави і громадянського суспільства з метою оптимізації процесу прийняття і реалізації політико-управлінських рішень. По-друге, принцип рівних можливостей — створення орга-

нами виконавчої влади однакових умов для діяльності правозахисних інститутів громадянського суспільства та інститутів й організацій, пов'язаних з наданням соціальних послуг. По-третє, принцип взаємної відповідальності— усвідомлення органами виконавчої влади й інститутами громадянського суспільства спільної відповідальності за рівень їх взаємодії. По-четверте, принцип відкритості і прозорості— забезпечення органами виконавчої влади максимального можливого доступу до соціально значимої інформації інститутам громадянського суспільства [6, с. 91–92].

Таким чином, культура громадянськості залежить не тільки від так би мовити «низового» рівня активності, але й від політичної волі істеблішменту, правлячої еліти. Адже якщо в країні побудована «демократія для еліти» (визначення політичного режиму в Україні на 2010 р., запропоноване у колективній монографії вітчизняних науковців «Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики») [7, с. 130], то й громадянське суспільство залишається багато в чому радше декорацією, аніж впливовим соціально-політичним актором, однією з головних соціальних функцій якого є контроль за діяльністю органів державної влади. Коли громадянське суспільство є більше декоративним, а не дієвим, то й про еволюційний шлях формування культури громадянськості не варто вести мову: таке суспільство приречене стати підданським, у протилежному випадку його найактивніші (пасіонарні) представники змушені будуть вийти за межі легітимної і легальної політико-правової системи, що склалася за цих умов, зруйнувавши її цілком або частково. Фактично подібна ситуація склалася на кінець 2013 р. в Україні, результатом чого є формування нині в нашій державі досить потужних осередків громадянського суспільства, становлення культури громадянськості. Вітчизняна дослідниця С. Бульбенюк зазначає: «...поширення практики демократії участі на місцевому рівні, зростання індивідуальної й групової політичної активності громадян на основі усвідомлення ними своєї відповідальності за власну долю і долю держави (що, власне, стало моральною силою і головною передумовою перемоги Євромайдану)—це те, що може «зцементувати» вітчизняне суспільство, сприяти інтеграції, а в подальшому (хочеться вірити, що в найближчій перспективі!) й консолідації української нації як державницької, а не суто етнічної соціополітичної спільноти» [2, с. 114].

На наш погляд, висвітлення проблем становлення громадянського суспільства та формування культури громадянськості у сучасній Україні

в контексті розгляду політичної волі та волевиявлення є одним з перспективних напрямів подальших досліджень представленої проблематики.

Список використаних джерел:

1. Бульбенюк С. С. Особливості владно-управлінського дискурсу в інформаційну епоху [Текст] / С. С. Бульбенюк // Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. — К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. — Випуск 14. — С. 66–70.
2. Бульбенюк С. С. Демократизація й євроінтеграційна стратегія сучасної України: національна специфіка та досвід сусідів [Текст] // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. — Випуск 4. — Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О. О., 2014. — С. 108–114.
3. Торяник В. М. Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі [Текст]: [монографія] / В. М. Торяник, П. В. Макушев. — Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. — 192 с.
4. Карп'як О. М. Адаптація особистості в системі політичних відносин (теоретико-методологічний аналіз): Монографія / О. М. Карп'як. — Дніпропетровськ: «Середняк Т. К.», 2012. — 196 с.
5. Wolfe D. Varieties of Participatory Democracy and Democratic Theory. [Електронний ресурс] / D. Wolfe. / Режим доступу: http://www.mmisi.org/pr/16_01/wolfe.pdf. — Р. 10.
6. Гражданское общество и государство [Текст]: [монографія] / [Кузьмин П. В. и др.]; под общ. ред. Кузьмина П. В., Апселямовой А. И., Ломко И. Г.; РВЗУ «Крым. инженер.-пед. ун-т». — Симферополь: ДИАЙПИ, 2013. — 185 с.
7. Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики [Текст]: [монографія] / М. І. Михальченко (кер. авт. колект.), М. С. Кармазіна, В. Д. Ковалевський та ін. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. — 358 с.
8. Шевченко В. Вибір влади і відчуження влади [Текст] / В. Шевченко. // Демократичний вибір як філософська і соціально-політична проблема. Збірник наукових праць / Наук. ред. В. І. Шевченко. — Чернігів: Чернігівське обласне відділення Комітету виборців України; Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 1999. — С. 43—48.

9. Кадлубович Т.І. Людина і політика [Текст]: [навчальний посібник] / Т. І. Кадлубович. — К.: КНУТД, 2012. — 100 с.
10. Арістотель. Політика [Текст] / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка / Арістотель. — К.: Основи, 2000. — 239 с.
11. Демидов А. И. Основы политологии [Текст]: [учебное пособие] / А. И. Демидов, А. А. Федосеев. — М.: Высшая школа, 1998. — 271 с.
12. Левин И. Человек и политика в «индивидуализированном обществе» [Текст] / И. Левин // Мировая экономика и международные отношения. — 2007. — № 6. — С. 37–47.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2015 р.

Смирнова В. А. Управленчески-деятельностные составляющие дискурса прикладной реализации политической воли и волеизъявления. Представлено авторское обоснование основных направлений освещения управленческо-деятельностных составляющих в дискурсе прикладной реализации политической воли и волеизъявления. Предложено рассматривать указанную проблематику через призму анализа политической власти, политического выбора, политической ответственности, политической активности, гражданского общества и культуры гражданственности.

Ключевые слова: политическая воля, волеизъявление, политическая власть, политическая ответственность, политический выбор, политическая активность, гражданское общество, культура гражданственности.

Smirnova V.O. Management and activity-related components of the discourse applied realization of political will and the volition

Presents the author substantiation of the basic directions of lighting management-active constituents in the discourse of a novel application of political will and volition. Invited to consider these issues through the prism of the analysis of political power, political choice, political responsibility, political participation, civil society and cultural of citizenship.

Keywords: political will, volition, political power, political responsibility, political choice, political participation, civil society, the culture of citizenship.